

FRANTIŠEK
ČERMÁK

JAZYK
A
JAZYKOVĚDA

Přehled
a
slovníky

PRAŽSKÁ
IMAGINACE

věty *č* a na jejím konci *?*) ap., ale i spřežky jako je české, německé či holandské *ch* aj.; v širším smyslu zahrnuje grafika i ortografii a veškeré způsoby psaní. Grafika zároveň do určité míry zachycuje některé rysy mluveného jazyka (srov. otazník a tázací intonaci), většinu z nich však zachytit nedokáže.

II JAZYK EXTERNĚ:

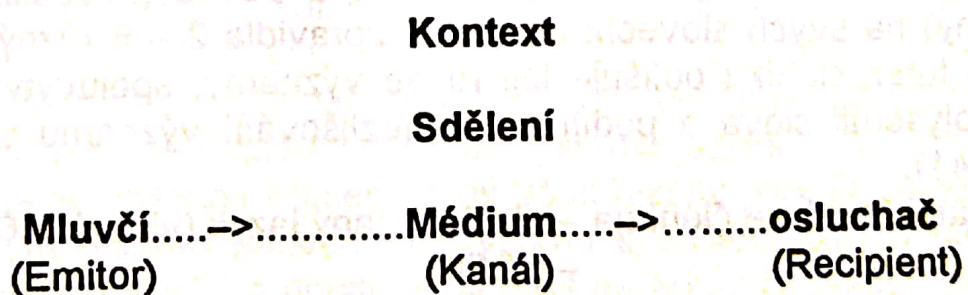
Patří sem především vnější vztahy mezi jazykem a vědomím, myšlením, emocemi, společností, etnikem, mozkiem i pamětí, popř. další (viz 2.0, vazby jazyka), někdy nazývané *makrolingvistika*, na rozdíl od jazyka ve smyslu interních pohledů, tj. *mikrolingvistiky* (I A-D výše).

1.4 Produkce a percepce jazyka v komunikaci

1.41 Komunikativní situace a komunikativní funkce

Pro pochopení toho, jak vytváříme své promluvy a jak je naši posluchači vnímají, je napřed nutné pochopení komunikativní situace, vlastní jazykové komunikace i podstaty systému a textu.

Komunikativní situace (schéma):

Kontakt

Kód

Schéma zachycuje jednotlivé složky lingvisticky pojaté (a zjednodušené) komunikace, které jsou v různých typech komunikace různě

zapojovány a zdůrazňovány, především v souvislosti s komunikační funkcí (viz zde dál). Mluvčí (1), resp. posluchač (2) si v běžné komunikaci své role střídají, ostatní složky zůstávají stálé. Kontextem (3) se zde míní v širším smyslu kontext jazykový i neязыkový (tj. i situace, srov. však 5.4231, i když běžně se obojí jinak rozlišuje, srov. však i termín *konsituace*, 5.4231), sdělením (4) je vlastní přenášená informace (zvl. její obsah), kontaktem (5) druh styku partnerů (oba můžou, ale nemusejí být na stejném místě ani ve stejném čase) a kódem (6) se zde rozumí prostředky a pravidla jejich uspořádání, tj. mluvená či psaná forma komunikace. S druhem užitého kódu souvisí konečně i to, zda jde skutečně o mluvčího a posluchače nebo pisatele a čtenáře. U mluvčího (obecněji emitora) se předpokládá intence (záměr), se kterou komunikaci uskutečňuje. Jednotlivým vztahům mezi složkami takovéto základní komunikační situace, kterým se pak někdy říká faktory komunikace, odpovídají i různé komunikační funkce. Médium (kanál) (7) je cesta, kudy se komunikace přenáší, tj. v zásadě akustická, vizuální, či taktilní (využívá-li se hmatu); uvnitř se liší dále na kanál v bezprostřední komunikaci či nikoliv (na dálku n. přes časový rozdíl).

V teorii komunikace se za další součásti komunikační situace často počítají ještě *zpětná vazba* (8, reakce posluchače udržující komunikaci v chodu) a *pragmatický účinek* (9, který chtěl mluvčí vyvolat), popř. i *šum* (10, zvuk n. jiný faktor komunikaci narušující n. zneumožňující, srov. i 1.42). Celek vystihuje mnemotechnická věta typu

Někdo (1) ŘÍKÁ něco (4) někomu (2) nějak (5-6-7) s nějakým účinkem (9-8).

Komunikační funkce jsou v přehledu (podle R. Jakobsona a dalších) především tyto (viz též 3.22):

– **Referenční:** vztah k obsahu promluvy, poukaz na časoprostor promluvy relativní, nebo vnější, reálný a zakotvení v něm; využívá se tu většina lexikálních i gramatických jednotek, např. *O čem budeš mluvit?*

Někdy se její pojetí zužuje a zvlášť se vyděluje funkce **kontextová**, týkající se aspektů mimojazykového kontextu (Vztah: Mluvčí/Posluchač/sdělení aj. – kontext)

- **Emotivní/expresivní:** sebevyjádření mluvčího, zvl. jeho postojů a emocí; např. *Au!*
Tuto funkci lze vymezit především vztahem k referenční funkci (Vztah: Mluvčí – [Posluchač])
- **Konativní/direktivní:** záměr ovlivnit posluchače, přimět ho k něčemu ap.
Pozn: podle Bühlera tu jde o *apelovou* funkci; např. *Počkej!*
(Vztah: [Mluvčí] – Posluchač)
- **Poetická:** důraz na obsah a podobu sdělení, poměr jeho částí obsahových i formálních, včetně, ne však pouze aspektů poetických; např. *hrůza hrůzoucí*.
(Vztah: Mluvčí/Posluchač – sdělení)
- **Fatická/kontaktová:** snaha udržet či modifikovat styk, pozornost či naladěnost druhého; např. v telefonu *Haló, (j)seš tam?*
(Vztah: Mluvčí/Posluchač – kontakt)
- **Metajazyková:** přenesení pozornosti na vlastní formu jazyka jako prostředku (při rozboru, opravě aj.); např. *Co to znamená konsignovat? – Najdi si to ve slovníku!*
(Vztah: Mluvčí/Posluchač – kód)

Každá promluva a její část vždy aspoň jednu z těchto funkcí má (což je spíše řidší případ), obv. jich však má více zároveň, byť v různé míře zastoupení. Tendence k monopolnímu zastoupení jediné funkce v promluvě do jisté míry souvisí i se žánrem (např. při jazykové analýze převažuje f. metajazyková, při odborném vyjadřování zase f. referenční apod.).

1.42 Produkce a percepce

Vlastní jazyková komunikace se skládá z procesů, které jsou podmíněny uskutečněním nebo splněním některých podmínek čili faktorů (při nejazykové komunikaci jsou některé odlišnosti). Tyto procesy tu jsou dva. Z hlediska *mluvčího* jde o kódování, převod myšlenky, informace do společného a oběma srozumitelného, popř. přijatelného kódu, ale této myšlenky a převodu předchází komunikativní záměr mluvčího. Proces kódování zahrnuje především tři složky: uspořádání částí pomocí syntaxe, dosažení lineární formy výrazu, a vnesení významu do sdělení (viz zde dále). Z hlediska *posluchače* jde do značné míry o opačný proces převodu, o de-